

2018-ci il “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İli”dir

AZƏRBAYCAN CÜMHURİYYƏTİ QURUCULUĞUNDA SİYASİ ƏXLAQ

İnsan anlayışı bütün maddi-mənəvi inkişafın əsasında dayanmaqla ümumbəşəri səadətın ana xəttidir. Tarixən mövcud olmuş bir çox imperiyalar isə insani dəyər adlı nə varsa, hamısını məhv etməklə bu xarəbiyəli üstündə nəyin bahasına olursa-olsun, hökmranlığa cəhd göstərmişlər. IX əsrdən başlamaqla əvvəlcə çar, XX əsrdə isə bu anlayış Sovet Rusiya imperializmində daha qabarıq müşahidə edilmişdir. Azərbaycan da (məhz müsəlman əqidəli olması səbəbindən) bu imperializm buxovunda hər növ azadlığını itirməyə, xüsusi amansız qəddarlıqlara məruz qalmışdır. Lakin əxlaqə, min illərlə formalaşan ənənəyə, sivil mədəniyyətə və mənəviyyətə malik olan bir millətin böyüklüyü XX əsrin sonunda özünü göstərdi. Şərqdə ilk demokratik, şəxsiyyət-cəmiyyət-dövlət vəhdətinə suverenliyinə əsaslanan dövlət olan Azərbaycan Cümhuriyyəti quruculuğu ilə nəticələnən milli azadlıq hərəkatı başladı. Bu hərəkat və siyasi əxlaq qurucu liderlərin simasında Azərbaycan bütövlükdə Şərq tarixinə milli dövlətin şanlı nümunəsi olaraq nəqş olundu. Olduqca qüdrulu və şəərəfli hadisədir ki, müasir Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Cümhuriyyətinin varisidir və dövlət atributları Cümhuriyyət qurucularının yadigarıdır.

Siyasi əxlaq anlayışından bəhs edərkən öncə bu anlayışa (məüyyən mənada) aydınlıq gətirilməli və qeyd edilməlidir ki, əxlaq və siyasət hər ikisi fəlsəfənin bir hissəsi olaraq formalaşmış, fəqət sonradan ayrılmış elm sahələridir. Əxlaq da, siyasət də cəmiyyətin, dövlətin quruculuğunda, tənzimlənməsində və idarə edilməsində eyni dərəcədə mühüm əhəmiyyəti malikdir. Deməli, sosial həyatın bu hər iki sahəsi eyni təməldən qaynaqlanıır. Əslində, əxlaq siyasətdən daha əvvəl bir hadisə olmaqla xeyli dərəcədə, siyasəti doğuran və ifadə edən fənomendir. Başqa sözlə, siyasət hansısa bir formada əxlaqın nəticəsi kimi mövcuddur.

Siyasət XIX əsrin sonlarından etibarən müstəqil tədqiqat sahəsi olmuş və sonralar (İfrata vararaq) əxlaq öz təsirinə almış, beləliklə də, əxlaq siyasətə tabe edilmişdir. Bu prinsip, “məqsəd vasitəyə haqq qazandırır” deyəni, lakin hər bir vasitə məqsədin bir hissəsidir məntiqini qəbul etməyən Nikolo Makiavellinin “Hökmdar” və “Düşüncələr” kitabında daha qabarıq surətdə öz əksini tapmışdır. Bu zəmində siyasətin və əxlaqın təsiriləndiyi qaynaqlar tamamilə ayrılmışdır. Nəticədə, siyasət daha çox kapitala, iqtisadiyyata, əxlaq isə daha çox mənəviyyətə, mədəniyyətə əsaslanmışdır.

Siyasətlə əxlaqın qarşılıqlı münasibətlərinə dair üç əsas baxış vardır.

1. Əxlaqın siyasəti qiymətləndirici meyarlığı. Bu, öz qaynağını bəşəriyyətin, özəlliklə də Şərqin ən görkəmli nümayəndələrindən olan Konfutsinin və İslam aləminin əvəzədlməz dahisi olan İmam Əlinin təlimlərindən götürmüş, M.Qandinin hərəkətlərində müasir bəşəriyyətə məlum olan əxlaqi dəyər və normalardır. Xüsusən, əxlaqi siyasətin kriteriyası İNSAN, azadlıq və ədalət, qeyri-zorakılıq və humanizm ideyalarını rəhbər tutan prinsipdir.

2. Siyasətlə əxlaqın vəhdətliyi. Bu, əxlaqla siyasətin qarşılıqlı əlaqələri davam etdirilməsilə qarşıya qoyulan məqsəd istiqamətində seçilən vasitələrdən əxlaqi dəyərlərə müvafiq olaraq istifadə etmək prinsipidir.

3. Əxlaqın siyasətdə tabe edilməsi (makiavellizm). Bu, N.Makiavellinin (1469-1537) (yuxarıda qeyd edilən) ideyasına əsaslanmaqla siyasi maraqlara uyğun məqsəd qoymaq və həmin məqsədə çatmaq üçün bütün qeyri-əxlaqi vasitələrdən “yararlanaraq irəliləmək”, hatta heç bir əxlaqi norma gözəlmədən, “nəyin bahasına olursa-olsun” amalı ilə həyata keçirilən prinsipdir. Bir qədər obrazlı təsəvvərsə də, əxlaqın siyasətə tabe edilməsi Mirzə Ələkbər Sabirin “Mən səlim olum, cümlə-cahan batsa da, bat-sın” tənqidi mısrasında daha dolğun ifadə olunur.

Yuxarıda qeyd edilənlər arasında birinci və ikinci əsaslar insani dəyərlərin qorunmasına və inkişafına yardım və xidmət edən sistemlərdir. Bu istiqamətdə ağıl və vicdan, azadlıq və ədalət, diqqət və payğı, cəsarət və ismət, təvəkkərlıq və səmimiyyət, dürüstlük və məsuliyyət kimi dəyərlərlə dayaqlanan siyasi sistemin fəalliyəti əxlaqla siyasətin üzvü vəhdətliyini əks etdirir və həmin fəalliyət SİYASİ ƏXLAQ adlandırılmalıdır. Bu anlayış, yalnız maraqlar deyil, həm də (konstruktiv və obyektiv surətdə) insan fenomenini rəhbər tutaraq şəxsiyyət-cəmiyyət-dövlət vəhdətliyini və suverenliyini, xüsusən də (ideoloji baza olaraq) bütövlükdə dövlət müstəqilliyini təmin edir.

Üçüncü, yeni əxlaqın siyasətdə tabe edilməsi isə hiylə, yalan, saxtakarlıq, korruptsiyə, oğurluq, zor, işğal, zülm, sitəm kimi qeyri-insani hissələrə dayanan makiavellizmdir və gerçəkədə, özünün fəlakətli fəsadlarıyla hazırda Şərq-Qərb düşmənciliyinə səbəb olmaqla artıq insanın yox olma riskinə uyq açmışdır.

Qeyd edilməlidir ki, siyasi dəyərlər, siyasi mədəniyyət, qeyri-zorakılıq və

çarlığın forma müxtəlifliyi dəyişkən olsa da, mahiyyəti dəyişməz olaraq istilaçılıqdan, soyğunçuluq və assimilyasiyadan ibarət idi. Türklüyə, müsəlmanlığa tapınan, iki qitənin Avropa və Asiyanın qovşağında yerləşən Azərbaycan rus-xristian imperialistliyi tərəfindən mütəmadi təcavüzə məruz qaldı. Azərbaycan xalqının çəkdiyi müsibətlər, acılar artıqca azadlıqə, istiqlalə qovuşmaq əqidəsi güclənir, intizarı da bir o qədər şiddətlənirdi.

Azadlıq ideyasının sosial mühitin şüuruna hopması üçün yuxarıda adları qeyd edilən fədakar ziyalıların, dövrün elitər təbəqəsinin hərəkatı Cümhuriyyət ideyasının mövcudluğunu labüdləşdirirdi. Bu, öncə əsası Həsən bəy Zərdabi tərəfindən qoyulmuş, mətbuat vasitəsi ilə həyata keçirilirdi. “Bələ bir vaxtda iki böyük şəxsiyyət Cəlil Məmmədquluzadə və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Türkcülük və İslamçılıqla müvazi (yanəşi R.R) olaraq “Azərbaycançılıq” ideyasını da irəli sürürdülər” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.) Səttarxanın “Mən və ar-kadaşların özümüzü başqasının bayrağı altında deyil, öz bayrağımızın altında görmək istəyirik” ideyaları M.Ə.Rəsulzadnin siyasi görüşlərinə təsir etmişdi və o yaxşı bilirdi ki, çar İmperiyası ilə Şah İstifadə üsul-idarəsi arasında heç bir fərq yoxdur. Hər ikisi də zülmkardır və Azərbaycanı əsərətdə saxlamağa çalışırlar. Onlar bir-birinə düşmən olsalar da, Azərbaycanın azadlıq hərəkatı, birləşmək imkanı, güclənəndə ümumi dil tapıb ikitərəfli işğalçılıq maraqları üçün yaxınlaşa bilərlər.

M.Ə.Rəsulzadənin ideoloji qaynaqlarından biri də İslam Şərqində milliyət şüurunun yaranmasıdır böyük rolu olan, məşhur İslam müfəkkiri Şeyx Cəmaləddin Əfqaninin “Milliyyət xaricində səadət yoxdur” şüarı və milli birlik fəlsəfəsi olmuşdur. Əsası Əli bəy Hüseynzadə tərəfindən qoyulan, sonralar Ziya Göyalpin davam etdirdiyi “Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək” ideyası da Rəsulzadənin siyasi əxlaq sistemində ideoloji baza olaraq əsaslı və həlledici yer almışdır. Rəsulzadə qeyd edirdi ki, “mərhum Ziya Göyalpin “Türk Yurdunda dərc olunan “Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək” məqalələri mənə vəcdə gətirirdi... Azərbaycan türklüyünün bu istiqlalni tərtəmiş edəcək bayrağı da yaşı, al və mavi qumaxlardan düzəldildi (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.).

M.Ə.Rəsulzadə mühacirətdən doğma Vətənə qayıdır, 1911-ci ilin oktyabrında Bakıda Tağı Nağı oğlu, Məhəmməd Əli Rəsulzadə və Abbas Kazımzadə tərəfindən yaradılan “Müsavat” partiyasına üzv olur və həmin partiyanın öncüllerindən biri kimi fəalliyət göstərir. Qeyd edirəm ki, 1906-cı ildə Gəncədə “Dram cəmiyyəti” adı ilə gizli bir təşkilat yaradılmışdır. 1917-ci ilə kimi fəalliyət göstərən bu təşkilat çarizmin devrilməsindən sonra “Türk Ədəmi Mərkəziyyət” adı ilə açıq fəalliyətə başlamışdı. Nəşib bəy Yusifbəylinin başçılıq etdiyi bu partiyanın əsas məqsədi rus əsərətindəki türk ellərinin ərəzi muxtariyyətinə nail olmaq olmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq, partiya Gəncədə çox mühüm işlər görürdü. 1917-ci ilin aprelində Bakıda Qafqaz müsəlmanlarının qurultayı keçirilirdi. Qurultayda “Müsavat” və “Türk Ədəmi Mərkəziyyət” partiyasının birləşdirilməsinin razılığı əldə edilmişdi. M.Ə.Rəsulzadə “insanlara hürriyyət, millətlərə istiqlal” ideyası ilə əsliində milli məfkurənin insani, mədəni və ümumbəşəri mənasını izah edir, onun gələcək perspektivini yalnız və yalnız kamilliklə, elm və maariflə bildirir. “Bu vaxtda bizə lazım və vacibdir ki, hümmət edib elm öyrənməyə, öyrətməyə və öyrətdirməyə səyi-kuşu qılaq. Elmsiz heç bir nəqsanımız götürülməyəcəkdir” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.)-deyirdi Rəsulzadə!

Məhz buradan bünövrə xarakterli olan başlanğıc, elmə, təfəkkürə əsaslanmaq, ümumxalq maarifi hərəkatı siyasi əxlaqın ən bariz nümunəsidir. O, Bakıya döndükdən sonra “Osmanlı dili” ilə “Türk dili” arasında bağ verən aramsız münasibətləri, (bəlkə də, müəyyən mənada münaqişələri) Osmanlı dilində nəşr olunan “Sələlə” dərğisində “Dil icması bir amil”, “Yeni dilçilər”, “Türkcülər” və digər başlıqlı silsilə məqalələri ilə bir “Türk dili”nin də varlığını, onun ədəbi-bədi-fəlsəfi zənginliyini geniş ictimaiyyətin diqqətinə çatdırırdı. Eyni zamanda, bu dilin ümumxalq dil olduğununu bir daha bəyan etdi və 1915-ci ildə təsis etdiyi “Açıq söz” qəzetini Türk dilində nəşr edirdi.

M.Ə.Rəsulzadə qurulacaq Cümhuriyyətin əsasını xalqın öz təbii-millimənəvi varlığına əsasən təsəvvür edirdi. “Azərbaycanlılar milliyət etibarı ilə Türk, din etibarı ilə İslam, mədəniyyət əsası ilə şərqlidirlər” deyirdi. Elə bu məfkura üzrə də Cümhuriyyətin ideoloji əsası müəyyənleşdi. O, ictimai mühtii özünə calb etmişdi və “Müsavat” partiyası, “Açıq söz” qəzeti də onun rəhbərliyi altında fəalliyət göstərirdi. Bu ərəfədə “Azərbaycana muxtariyyət yerinə məzarıstan” verəcəklərini elan edən, cibində V.I.Leninin imzası ilə təsdiq olunan sənədlə Türkiyə və Azərbaycan ərəzilərində “Ermənistan” yaratmaq xülyasında bulunan S.Şaumyanın başçılıq etdiyi quldurlar “Daşnaksütun”la “Bakı Soveti”nin əlbirliyini yaratmaqla Bakıda on mindən artıq müsəlman türkünü, Rəsulzadənin dili ilə desək, “füqərə” sinifindən olmaq üzərə minlərcə qadın, çocuk və silah daşımlarına imkanı bulmayan ixtiyarlar qətl edildi”.

1918-ci ilin martında Azərbaycanda qətləim törədən rus inqiləbçıları bolşeviklər və onların müti kölələri olan erməni quldurları Rəsulzadənin rəhbəri olduğu “Musavat” partiyası binasını və baş redaktoru olduğu “Açıq söz” qəzeti redaksiyasının mətbəəsinə od vurub yandırdılar. Ona görə ki, hələ bir il öncə 1917-ci ilin aprel ayında Bakıda toplanan “Qafqaz İslam Qurultayı”nda, həmin ilin mayında Moskvada toplanan “Rusiya Türkləri Böyük Konqresi”ndə Rəsulzadə milli dövlət ideyasını ısrarla və müvəffəqiiyyətlə müdafiə etmişdi. Bu hadisə türklər arasında onun şöhrətinı ucaltımsı, bütün məhkum türklərin rəmzi liderinə çevirmişdi. 1918-ci ilin fevralında yaranan “Qafqazıziya Seymi”ndə Qafqazın Rusiyadan ayrılması, müstəqil və konfederativ bir dövlət olaraq elan edilməsini, müstəqil Qafqaz dövlətinin Türkiyə ilə əlaqələr quraraq Rusiyadan ayrı başı aşkı imzalamasını müdafiə edirdi. Bu müdafiə mart ayı ərəfəsində öz nəticələrini verməyə başlamışdı.

Azərbaycan xalqının müşəlmanlığı çar despotizminin və bir qədər sonralar onun başqa bir forması olan bolşevizmin işğalçılıq qərzəini birə-beş artırırđ. İşğalçılıqda məqsəd təkəcə Bakı nefti, geosiyasi strateji maraqları və bu kimi onlarla amillər deyil, həm də xüsusilə xristianlıqla ziddiyyət təşkil edən İslam sivilizasiyası idi. “Əcəba müşəlmanlığın, türk məhəlləsinin dəbəhəti nədir!?” Bu qəbahət rəsmən “Müsavat” firqəsi ilə “Milli Komitə”yə ətf olunmuşdu... Fəqət nəticə? On minlərlə müsəlman əmələ (ışçı) və fədaisi məqtl... “Təzəpir Məscidi” camianin minarələri mərmı ilə delinmiş, milli təşkilata məxsus “İslamiyyə”, xəlx yurdu ilə ilk türk əfkari-ümumiyyəsinin mürvəvəci əfkari bulunan (təfəkkürünə rəvəc verən —R.R.) “Açıq söz” idarəsini yaxmışdır”. “Bu vəziyyətdən milləti qurtaracaq yeganə bir çərə vardır” — Türkiyəli ümidlər həp oraya mədfun idi. O, qardaş millət gələcək, bizi düşmən əlinəndən qurtaracaq. Xəlqin bundan başqa bir ümidi qalmamışdır” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.).

Azərbaycan xilasını təsvir edən M.Ə.Rəsulzadə qeyd edir ki, “Gəncə Nuru Paşanı xilaskar bir mələk kimi tələqqi etmişdi. Xəlqin kəndisində yapıdığı istiqbal Gəncə tarixində görülməmişdi... Nuru Paşa məliyyətdəki ordunun müavinəti ilə bir az zaman ərəzində Bakı vilayətindən maədə, bilcümle Azərbaycanda tamam təmin edildi... Altı ay xuni-ciger yəvən əhəli-islamiyyəsinin üzü gülüyor. Qurban bayramı kimi məsəd bir gündə Bakı təkrar kəndi sahiblərinin əlinə keçiyor”. Həmin vaxt İstanbulda Avropa dövlətlərinin iştirakıyla keçirilən konfransda Azərbaycandan olan nümayəndə heyətinə başçılıq edən Rəsulzadə xatırlayır: “Ənvər Paşa Həzrətləri telefon edyorlardı —Əmin bəy, Bakı alındı! Bu qısa xəbərinq mənə təvild etdiyi (yaratdığı —R.R.) təsiri təsvir edəməm, o təsiri hələ undamıyorum” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.).

Nəhayət, 1918-ci il 28 May İstiqlal Bayannaməsi ilə Şərqdə ilk demokratik dövlət olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bütün dünyaya elan olundu. 1918-ci il dekabrın 7-də Azərbaycan Parlamentinin açılışında söylədiyi nitqində Rəsulzadə deyirdi: “Sağdan bizə deyirlər ki, Azərbaycançılıq şüarı ilə siz müsəlmanları parçalayırsınız, Türkcülük bayrağı qaldırmaqla siz İslamın əsasını sarsıdırırsınız. Soldan isə biz məzəmmət edirik ki, Azərbaycan muxtariyyətini tələb edərək biz vahid demokratik cəbhəni yaradırıq... Mü-

səlman partiyaları arasında Azərbaycan ideyasında fikir ayrılığı yoxdur. Xəlqin şüurunda Azərbaycan ideyası artıq möhkəmlənmişdir...”.

Cümhuriyyət quruculuğundakı hadisələr zaman etibarilə qısa olsa da, mənə etibarilə böyük və qan yaddaşına çevrilən dəyərlər kimi tariximizdə şanlı səhifələr yaratdı.

Cümhuriyyət qısamüddətli fəalliyətində bütün Türkcüstan və Şərq ələminə nümunə olacaq bir irs qoymuşdur. Rəsulzadənin fikrirlə desək, “Azərbaycan Avropaca tanınan, yeganə bir İslam cümhuriyyəti idi. Bu yeni türk hökuməti, eyni zamanda bütün ələmi-İslamda ilk dəfə təşəkkül etmiş bir Cümhuriyyət idi” (76.57). Hətta həqiqət naminə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti Türkiyə dövlətçilik tarixində də yeni bir siyasi şüurun formalaşmasına nümunə olmuşdur. M.Ə.Rəsulzadə “Əsrimizin Siyavuşu” əsərində qeyd etdiyi kimi, Turançılıq, Türkcülük ədəbi məsləki Türkiyə ilə Azərbaycanı bir-birinə bağlayan ən davamlı bir bağ, mətanətli bir ip idi. Turançılıq, “Türkləşmək, İslamlaşmaq və Müasirləşmək” şüarını yaratmışdır. İstanbul vətəndaşları bu şüarı nəzəri bir surətdə yaymaqda ikən Azərbaycan turançılarını bunu siyasi bir fəlsəfə qəbul edərək qurduqları siyasi bir partiyanın prinsipi qəbul edib. Digər tərəfdən, M.Ə.Rəsulzadə rus despotizminin iç üzünü açıb bolşevik inqilabının mahiyyətini və nəticəsini bəyan edərək yazırdı: “İnqilab dünyanın altıda birini tutan Rusiya yaratmaqla —müvəzzəf idi? Qətiyyən deyildi. İfrata varan sinif hürriyyətləri, əlbəttə ki, təqyid olunacaq və mötədil bir şəkəle gətiriləcəkdir. Çünki hürriyyətin bu şəkli hüriyyət deyil, bir afətdir” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.).

M.Ə.Rəsulzadənin inqilabı bələ xarakteriz etməsinin özü də ifrat və təfriti (həddən artıqlığı və həddən azlığı) tənzimləyən siyasi əxlaq nümunəsidir. Başqa sözlə, siyasi meyar məsələsi də önə gəlirdi. Yeri gəlmişkən, bu inqilabın hansı əsaslar üzərində baş verməsini, xüsusən inqilab lideri olan Leninin siyasi əxlaqsızlığı və bolşevik hökmranlığı ilə bütövlükdə müsəlman Şərqinin siyasi əxlaqsızlıqla üzleşdiyi ni siyasi məntiqlə göstərən Rəsulzadə yazır: “Petroqradda hökuməti əldə edər-etməz Lenin bütün cahan müsəlmanlarına xitabən bir bayannamə nəşr eyləmişdi. Bu bayannaməsində O, əsərat altında bulunan Şərqə “peyğəmbər”anə bir ədə ilə hürriyyət və istiqlal verib ediyordu. Bu bolşeviklərin daha mövqələrinin təmin etmədikləri ilk günlərdə idi. Fəqət bolşevik hakimiyyəti təqviyyə (güc) bulduqca sözlə işin nə dərəcədə təvəffuq etmədiyini (uyğun olmadığını —R.R.) bir dəfə daha təhəqqüf etdi. “Təyini müqəddərat haqqı hər kəsin deyil ərəbi-səyindir” deyə ortaya yeni təfsirlər çıxdı. Azərbaycan muxtariyyəti demokratiyasının deyil, “xanların”, “bəylərin”, “ağaların” deyə iddia dəyişdi. Lenin mərkəzdə mövqeyi möhkəmləndirdikcə, vilayətlərdəki həvarisi (köməkçiləri) həman mərkəziyyətçi və “böyük rusiyacı” şəkli və simasını almaya başladı” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.).

Rusyanın yaratdığı bələ bir vəziyyətdə Azərbaycanda durum olduqca ağır və ziddiyyəti olduğundan hadisələr idarə etmək çox çətin idi. Lakin hər bir məqamda müdrik və mətanətli olan Rəsulzadə baş verən hər şeydən məlumətli idi, olayları nəzərdə saxlayırdı.

Azərbaycan Cümhuriyyəti quruculuğundakı siyasi əxlaq, əsas etibarilə dörd sütundan ibarətdir:

- I. Ideoloji.
- II. Milli.
- III. Elmi-Ədəbi.
- IV. Siyasi.

Ideoloji istiqamətdə əsasən dil və din problemləri qoyulmuşdur. Rəsulzadə gözəl bilirdi ki, dil siyaseti milli dövlət ideologiyasının ən ciddi bir qayesidir. Füzulünün təsiriilə əbədi abidələr yaradan Şah İsmayıl Xətainin Azərbaycan dilini “Türk-Səfəvi-Dövləti”nin rəsmi dili elan etməsinə işarə edən Rəsulzadə ana dilinin müqəddəsliyini uca tutmaqla Şah İsmayıl Xətai irsinin daşıyıcısı, onun layiqli ardicılı olaraq bu dili Azərbaycan Cümhuriyyətinin rəsmi dili elan etmişdir. Bu əsasla demək olar ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti quruculuğundakı siyasi əxlaq nümunələrindən biri də “Azərbaycan Klassik Ədəbiyyatı”nı milli ideologiyanın özülü kimi qəbul edilməsi prinsipidir. Elə bu zəminlə də millətin bir daha mədəni özünəqayıdışı, mənəvi özünüdəridi və milli özünüdəsidigi üçün “Türkü kəndi “Sədi”sindən, kəndi “Tolstoy”undan məhrum etmək ol-

maz. Türk kəndi Nizamilərini, Nəsimilərini, Füzulilərini, Nəbatilərini, Seyyidilərini, Sabirlərini, Cavidlərini, Cavadlarını öyrənməlidir” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.) —deyirdi Rəsulzadə.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin siyasi sistemi İNSAN amili və insan azadlığı üzərində qərarlaşır. Bu azadlıq əsasən beş xüsusa müəyyənleşir.

- I. İdeya və fikir azadlığı
- II. Söz və mətbuat azadlığı
- III. Cəmiyyət və ictimai birliklər, təşkilatlar azadlığı
- IV. Vicdan azadlığı.
- V. Şərəf, can, mülkiyyət müdafiə və mühafizə azadlığı.

Kütəni azadlıq uğrunda hərəkata aparan Rəsulzadə Şərqin taleyində mühüm rol oynayan bir lider haqqına malikdir. O, azadlıq və istiqlal uğrunda təkəcə sadə bir imperiya ilə ideya mübarizəsi etmir, həm də ələ bir imperiya ilə mübarizə edirdi ki, son dərəcə amansız, əxlaqsız, şüarı ilə ziddiyyət təşkil edən canilər, terroristlər imperiyası. Necə ki, Rəsulzadə qeyd edirdi: “Bolşeviklər qorxunc ideya ilə silahlanmışdılar. Proletar və fəhlə-kəndli hakimiyyəti adı altında gizlənib özlərini” hegomonluqlarını yaradırlar. Bələ mənfur sifətlərə malik bolşevik despotizminin müqabilində müdafiə və mübarizə metodları arasında ən zəruri amil kimi maariflənmə prinsipi ni irəli sürən Rəsulzadə deyirdi: “Camaatı ayılmaq, onu dərrakəli etmək üçün nə lazımdır? Maarif, maarif, maarif!” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.). Məhz bu ideya zaman-zaman bəşər mədəniyyətinin yüksəldən dahi şəxsiyyətlərə xas olan siyasi əxlaq və əxlaqi ardicillıq idi. O, maarif prinsipini irəli sürməkdə, əslində, ən böyük mübarizə metodu seçmişdi. Bələ ki, işğalçılığın ən dəhşətli forması şüurun işğal olunmasıdır. Ona görə də Rəsulzadə maarif prinsipilə xəlqın şüurunı işğaldan qorumağa nail oldu. Rəsulzadəyə görə Vətən, yeni Azərbaycan və “Azərbaycançılıq” istiqlal ideologiyasıdır. O, 1952-ci ildə “Milli əxlaq” məqaləsində milli birliyin qorunmasını milli əxlaqın başlıca şərti hesab edərək yazır: “Azərbaycan dövrü-istiqlalına bolşeviklər “Musavat” dövrü deyirlər. Fəqət xalq buna Azərbaycan dövrü deyir... Xəlqın düşüncəsində Azərbaycan məfhumu coğrafi bir mənadan ziyadə fikir və əməl şəklində təcəssüm ediyor. İstiqlal xaricində onun üçün bir Azərbaycan yoxdur” (Rəsulzadə M.Ə. “Azərbaycan Cümhuriyyəti”. Bakı, Elm. 1990. 116 s.).

Azərbaycan Cümhuriyyəti quruculuğundakı siyasi əxlaq xəlqın və dövrü eiltanın milli mənəviyyətindən, milli təfəkküründən və milli özünüdərkindən doğulan siyasi əxlaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, M.Ə. Rəsulzadənin öz əlləri ilə yaratdığı uğrəngli bayraq bu gün Avropa Şurasının, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının binası üstündə ucalırsa, bu, Cümhuriyyət qurucularının xalqa, Vətənə bəxş etdiyi ən böyük şəraf və milli vüqardır. Eyni zamanda, misilsiz bir siyasi əxlaq nümunəsidir. “Sözün ciddi mənasında, Azərbaycan xalqının doğuluşu Azərbaycan Cümhuriyyətinin doğuluşu ilə eyni vaxtda baş vermişdir. Xəlqlər dövlətləri yaratmır, dövlətlər xəlqları yaradır” (Əsəvov Ə. Siyasətin fəlsəfəsi: mahiyyətin gerçəkleşdirilməsinə yönələn iradə və onun tarixi taleyi spirtualist aristokratizm fəlsəfi kontekstində //İkinci, yenidən işlənmiş nəşr // Fəlsəfi pentologiya: 5-cild. Bakı, Təknur. 2010, 416 s.).

Cümhuriyyət quruculuğundakı siyasi əxlaq həm də ona görə əlamətdar və seçiyəvidir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin memarı olduğu müasir Azərbaycan Respublikasının inkişafı istiqamətində elmi, siyasi eiltanın fəalliyəti üçün zəngin dövlətçilik irsi yaratmışdır. Burada milli-hüquqi dövlətkurma prinsiplərini bütün parametrləri azadlıq, müstəqillik, hüquqlıq, demokratiya, siyasi plüralizm, parlamentarizm, xüsusilə, Vətən qarşısında vicdan və ədələtlə xidmət kimi müqəddəs amallara dayaqlanan siyasi əxlaq nümunəsi bu gün və gələcək üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Təsədüfi deyil ki, ulu öndərin ən layiqli siyasi varisi dövlət başçısı İlham Əliyevin sərəncamı ilə AXC-nin 100 illiyinin qeyd edilməsi və 2018-ci ilin “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ili” bəyan edilməsi ilə əlaqədar dünyanın müxtəlif ölkələrində əhəmiyyətli tədbirlər keçirilir.

Ruşan RUŞANZADƏ,AMEA-nın Fəlsəfa İnstitutunun böyük elmi işçisi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru.